

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

БАГІН Михайло Леонідович

УДК 338.43:172

**УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ
РЕСУРСІВ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2023

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Матвєєв Павло Миколайович,
Товариство з обмеженою відповідальністю
«Земінформ», директор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Ігнатенко Микола Миколайович,
Університет Григорія Сковороди у Переяславі,
завідувач кафедри економіки;
доктор економічних наук, професор
Сьомич Микола Іванович,
Полтавський державний аграрний університет,
професор кафедри підприємництва і права.

Захист відбудеться «16» лютого 2023 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 у Сумському національному аграрному університеті за адресою: 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського національного аграрного університету за адресою: 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, читальний зал.

Автореферат розісланий «16» січня 2023 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ковбаса О.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Земельні ресурси є основою здійснення основної діяльності, а також формування і реалізації потенціалу економічного розвитку аграрних підприємств. При цьому трансформація земельних відносин в державі суттєво вплинула на механізми відтворення земельних ресурсів, процеси землекористування та механізми залучення земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг на рівні підприємств-товаровиробників. Вказане створило нові виклики щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами за рахунок вжиття відповідних управлінських заходів. Повноцінна участь земельних ресурсів в економічному обігу має дозволити значно підвищити ресурсний потенціал та інвестиційну привабливість вітчизняних аграрних підприємств, а також відкрити їм доступ до кредитних ресурсів фінансових установ. В свою чергу, відтворення земельних ресурсів здійснюється в економічній, екологічній та соціальній площині, а пропорції протікання цього процесу, власне, і визначають ефективність використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Останнє обумовлює необхідність пророблення теоретико-методичних та прикладних засад управління ефективністю використання земельних ресурсів у всіх перелічених ракурсах з побудовою відповідних механізмів та їх інтеграцією в системи менеджменту основної діяльності аграрних підприємств.

Різні аспекти вирішення проблемних питань формування та функціонування механізмів, інструментарію та процедур управління земельними ресурсами в діяльності аграрних підприємств та інших суб'єктів аграрного сектору економіки детально розглянуті в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Амбросова, Є. Бойка, О. Вишневської, В. Геєця, Н. Гавкалової, О. Гуторова, Б. Данилишина, Ю. Данька, С. Дорогунцева, О. Єрмакова, М. Ігнатенка, Т. Каліни, І. Кошкалди, Ф. Котлера, І. Лукінова, Ю. Лупенка, М. Маліка, Л. Майлса, П. Макаренка, Т. Маренич, Г. Мартина, Л. Мармуль, П. Матвєєва, Л. Михайлової, Д. Ментла, О. Назаренка, В. Онегіної, В. Плаксієнка, М. Сьомича, С. Терещенка, М. Чумаченка, В. Шияна та багатьох інших. Проте, динамічність зміни умов здійснення основної діяльності аграрних підприємств зумовлює необхідність пошуку адекватних завданням сталого розвитку напрямів, шляхів та каталізаторів підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

Вказане обумовило вибір теми дисертації, формалізацію предметно-об'єктної сфери представленого дослідження, конкретизацію його мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану наукових досліджень Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темами «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва»

(номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.), де автором обґрунтовано прийоми та підходи до підвищення ефективності управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій з управління ефективністю використання земельних ресурсів та інтеграції відповідних механізмів та підсистем в менеджмент аграрних підприємств.

Відповідно до поставленої мети дисертаційної роботи визначені та вирішені такі конкретні завдання:

- ідентифікувати місце та роль земельних ресурсів в системі ресурсного забезпечення діяльності аграрних підприємств;
- визначити економічні, екологічні та соціальні аспекти позиціонування земельних ресурсів в якості об'єктів управління в менеджменті аграрних підприємств;
- обґрунтувати методичні засади оцінювання ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами;
- виконати оцінку рівня ефективності використання земельних ресурсів в аграрних підприємствах;
- визначити вплив спеціалізації аграрного підприємства на ефективність використання земельних ресурсів аграрних підприємств;
- окреслити напрями змін ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами при трансформації земельних відносин;
- ідентифікувати інструменти управління ефективністю використання земельних ресурсів в менеджменті аграрних підприємств;
- обґрунтувати архітектуру механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств;
- визначити стратегічні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами.

Об'єктом дослідження виступають процеси управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні аспекти управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії, теорій соціальної ринкової економіки та постіндустріального суспільства, концепції сталого розвитку.

В ході дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні економічні методи, а саме: діалектичний метод, методи аналізу і синтезу (при дослідженні сутності управління ефективністю використання земельних ресурсів, визначенні їх характеристик, як об'єкта управління), метод історико-логічного аналізу (для вивчення генезису підходів до управління земельними

ресурсами в процесі трансформації земельних відносин); метод системного аналізу (при дослідженні об'єктів та суб'єктів управління земельними ресурсами аграрних підприємств); статистичний та графічний методи (під час обробки і узагальнення статистичних даних), методи кількісних та якісних порівнянь (при аналізі досягнутого рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрних підприємств). Теоретичною основою дисертації є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з відповідної проблематики.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України, статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, а також звітні дані та результати спостережень за діяльністю аграрних підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробці практичних рекомендацій з формування механізмів та систем управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

Основні результати дослідження, які містять наукову новизну, полягають у наступному:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади побудови та інтеграції в менеджмент аграрних підприємств механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів, в основу якого покладено поділ функціонального та інструментального навантаження компонент системи управління основною діяльністю, які здійснюють вплив на використання земельних ресурсів, на стратегічний, тактичний та оперативний рівні з виокремленням процедур раціоналізації стратегій підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності, ідентифікацією відповідних стратегічних орієнтирів;

удосконалено:

– методичні підходи до визначення рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, які базуються на врахуванні товарної та галузевої спеціалізації підприємств-товаровиробників, оцінці екологічних та соціальних наслідків використання земель через призму економічної ефективності здійснення основної діяльності на основі здійснення ретроспективного аналізу динамки визначених показників;

– типологію та структурні характеристики інструментарію управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств шляхом виділення інструментів прямого та непрямого впливу на рівень ефективності використання земельних ресурсів, а також диференціації інструментів за ступенем складності та доступності на різних рівнях управління;

– організаційно-економічні засади урахування наслідків відміни мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, які ґрунтуються на результатах оцінювання повноцінної участі земель сільськогосподарського призначення в економічному обігу з ідентифікацією впливу на витрати та результати виробництва продукції аграрними

підприємствами;

дістали подальшого розвитку:

– ідентифікація змісту дефініції «земельні ресурси» в контексті їх відношення до ресурсного забезпечення шляхом формалізації їх системоутворюючого значення для здійснення основної діяльності та формування інших компонент ресурсного потенціалу аграрних підприємств;

– визначення характеристик земельних ресурсів, як об'єкта управління в менеджменті аграрних підприємств, шляхом ідентифікації економічних, екологічних та соціальних аспектів відтворення в сільськогосподарському виробництві, а також встановлення взаємозалежності ефектів у перелічених сферах в процесі використання земель сільськогосподарського призначення підприємствами-товаровиробниками;

– встановлення закономірностей зміни економічної ефективності використання земельних ресурсів в залежності від характеристик спеціалізації, розмірів та масштабів виробництва аграрних підприємств, які дозволяють визначити раціональні пропорції співвідношення між галузями сільськогосподарського виробництва у виробничій структурі різних за розмірами та масштабами аграрних підприємств на критерії підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів;

– елементний склад інструментів управління ефективністю використання земельних ресурсів шляхом виділення груп інструментів економічного, організаційно-управлінського, землевпорядного та ґрунтоохоронного характеру з конкретизацією складу інструментів впливу у цих групах та встановлення процедур їх залучення на стадіях оперативного, тактичного та стратегічного управління функціонуванням та розвитком аграрних підприємств;

– ідентифікацію стратегічних напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами шляхом формалізації відповідних портфелів стратегічних рішень в залежності від відповідності досягнутого та очікуваного рівнів економічної ефективності використання земельних ресурсів прогнозним результатам основної діяльності аграрних підприємств з подальшим виділенням стратегій концентрованого зростання, стратегій інтегрованого зростання, стратегій диверсифікованого зростання та стратегій скорочення з урахуванням можливостей підприємств.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення розроблених автором у дисертації теоретичних положень, висновків та рекомендацій полягає у тому, що вони можуть бути використані аграрними підприємствами та органами державного при розробці ефективного механізму підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи доведено до рівня науково-методичних рекомендацій, які апробовано та прийнято до впровадження що засвідчено відповідними актами і довідками. Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Харківської облдержадміністрації

(довідка № 07-27/07/570 від 28.05.2021 р.), а також аграрних підприємств, а саме ТОВ «Відродження» Харківського району (довідка № 019 від 15.02.2021 р.) та ТОВ «Агрофірма імені Гагаріна» Зміївського району (довідка № 021 від 08.02.2021 р.) Харківської області.

Окремі результати дисертаційної роботи використовуються у науково-методичному забезпеченні навчального процесу в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка (довідка № 05-076 від 25.03.2021 р.).

Особистий внесок автора. Наукові результати, висновки і пропозиції, подані в дисертації, автор одержав самостійно. У роботі викладено авторський підхід до активізації механізмів соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу в контексті підвищення їх конкурентоспроможності.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися та одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях, серед яких: II Міжнародна науково-практична конференція «Управління розвитком соціально-економічних систем» (Харків, 2019); IV Міжнародна науково-практична конференція «Управління розвитком соціально-економічних систем» (Харків, 2020); III Міжнародна науково-практична конференція «Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід» (Харків, 2022); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти» (Одеса, 2022).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 10 наукових праць (9 одноосібних) загальним обсягом 4,9 друк. арк., в тому числі: 5 наукових статей у вітчизняних фахових виданнях з економіки; 1 стаття у зарубіжному періодичному вивчанні, 4 публікації в матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота викладена на 190 сторінках друкованого тексту, основний зміст займає 170 сторінок. Робота містить 14 таблиць, 21 рисунок та 1 додаток. Список використаних джерел складає 216 найменування.

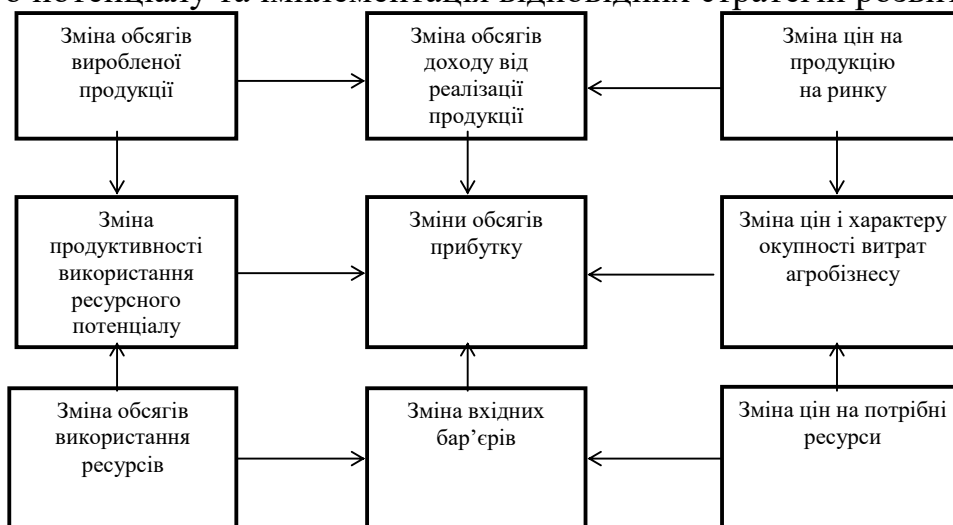
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ «**Теоретично-методичні засади управління земельними ресурсами в системі менеджменту аграрних підприємств**» присвячений ідентифікації ролі та значення земельних ресурсів в системі ресурсного забезпечення діяльності аграрних підприємств, визначенню економічних, екологічних та соціальних аспектів позиціонування земельних ресурсів в системі об'єктів управління в менеджменті аграрних підприємств, а також обґрунтуванню методичних засад оцінювання ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами.

Критичний аналіз наукових позицій щодо визначення ролі та значення

земельних ресурсів у функціонуванні аграрного виробництва та формуванні ресурсного потенціалу дозволив визначити ключові особливості земельних ресурсів, як головної компоненти ресурсного потенціалу аграрного підприємства. До цих особливостей слід відносити, по-перше, природний характер земельних ресурсів, по-друге, системо-утворюючий характер земельних ресурсів для здійснення сільськогосподарського виробництва, по-третє, функціональна роль наявних земельних ресурсів, яка визначає специфіку діяльності конкретного підприємства. Зазначені особливості землі зумовлюють два наслідки, а саме: 1) її використання набуває характеру природного процесу, що не залежить від волі людини, а підпорядкований внутрішнім біологічним закономірностям; 2) оскільки біологічні процеси, що створюють сільськогосподарську продукцію, відбуваються саме на землі, використання її справляє регулюючий вплив на відтворення в його економічному розумінні. Ці обставини визначають контекст планування, розподілу економічних ресурсів і фінансових коштів, вкладень капіталу у землю, їх послідовності, розміру і характеру відтворення живої та уречевленої праці, що використовується в аграрному виробництві.

Обґрунтована доцільність розгляду земель сільськогосподарського призначення в якості основної складової ресурсного потенціалу в аграрних підприємствах через призму факторної ефективності (рис. 1). В даному контексті актуалізується ефективність використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, адже саме результати виробничої діяльності, які отримуються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, створюють можливості для відтворення авансованого капіталу, поновлення виробничо-комерційного циклу та формування можливостей економічного зростання та розвитку суб'єктів економічних відносин в аграрній сфері. Відповідно, від ефектів, які отримуються аграрними підприємствами в процесі їх землекористування безпосередньо залежить формування та реалізація їх ресурсного потенціалу та імплементація відповідних стратегій розвитку.

Рис. 1. Інтегральне вимірювання факторної продуктивності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств

Зважаючи на запропоновану модель оцінювання продуктивності

земельних та інших ресурсів аграрних підприємств, обґрунтовано дуалістичний характер земельних ресурсів, як об'єкту управління. З одного боку, здійснення в процесі основної діяльності процесу використання земель сільськогосподарського призначення в якості засобу виробництва обумовлює їх розгляд в якості самостійного об'єкту управління, а з іншого боку, в якості об'єкта управління доцільно розглядати, безпосередньо, ефективність використання земельних ресурсів, як результат комплексного впливу менеджменту підприємства на його основну діяльність, яка здійснюється з використанням земельних ресурсів. При цьому другий підхід є більш виваженим з огляду на вирішення завдань здійснення основної діяльності та розвитку, які стоять перед менеджментом всіх без винятку аграрних підприємств.

В дослідженні доведено пріоритетність економічної ефективності використання земельних ресурсів аграрних підприємств при її оцінюванні. При цьому використання та відтворення земельних ресурсів розглядається в трьох аспектах, а саме економічному, екологічному та соціальному з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах. В свою чергу, саме економічні ефекти від використання земельних ресурсів дозволяють отримувати соціальні ефекти та здійснювати екологічно орієнтоване землекористування. Встановлено, що рівень економічної ефективності безпосередньо залежить від товарної та галузевої спеціалізації аграрних підприємств, а також їх розмірів, а екологічні та соціальні наслідки доцільно оцінювати з урахуванням результатів отримання належних економічних ефектів. Відповідно, пропорційність економічних, соціальних та екологічних ефектів є критерієм раціональності використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

Раціональне використання земельних ресурсів передбачає науково обґрунтоване використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, спрямоване на досягнення максимального ефекту в процесі господарювання, з урахуванням їх якісних характеристик і конкретних природно-економічних умов виробництва з дотриманням екологічних вимог, що дає можливість окреслити процедури управління використанням та охороною земельних угідь. При цьому раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів. В свою чергу, охорона земельних угідь являє собою сукупність науково обґрунтованих заходів, спрямованих на ліквідацію надмірного вилучення земельних фондів із сільськогосподарського обігу внаслідок промислового, транспортного, міського і сільського будівництва та видобутку корисних копалин, запобігання підтопленню, заболоченню засобом гідротехнічного й меліоративного будівництва, підвищення фізико-хімічних властивостей, знищення в них отруйних хімічних

речовин при застосуванні мінеральних добрив та засобів захисту рослин від шкідників і захворювань, запобігання забрудненню ґрунту відходами промислового виробництва, паливом і мастильними матеріалами при виконанні сільськогосподарських робіт, захист від водної та вітрової ерозії, раціональне регулювання ґрунтотворного процесу в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та його індустріалізації.

В дослідженні обґрунтовано методичні підходи до визначення рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Аргументовано, що використання системи показників ефективності дозволяє проаналізувати механізм управління ресурсним забезпеченням фінансово-господарської діяльності, як всього аграрного сектору економіки України, так і окремого суб'єкта господарювання, прогнозувати відхилення, які виникають в процесі функціонування, визначати причини неефективного управління та напрямки корегування обраного вектору руху. Вивчення показників використання сільськогосподарських угідь, факторів впливу на їх формування у ретроспективній динаміці дає підстави вважати ефективним будь-який бізнес, що приносить стабільний дохід та підвищує цінність основних чинників, що сприяють його функціонуванню, для власника. Тому підвищення цінності земель сільськогосподарського призначення для землевласників є беззаперечним.

Другий розділ **«Структурно-динамічні тенденції ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами»** присвячений визначенню рівня ефективності використання земельних ресурсів в аграрних підприємствах, ідентифікації впливу спеціалізації аграрного підприємства на ефективність використання земельних ресурсів аграрних підприємств, а також встановленню характеру змін ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами при трансформації земельних відносин.

Специфіка функціонування аграрних підприємств в сучасних умовах, коли відбуваються стрімкі технологічні зміни, призводить до інтенсивного та широкого впровадження нових технологій в аграрній сфері. Наслідком цього стає також залучення професійного менеджменту та формування крупних, фінансово потужних аграрних холдингів, які володіють достатнім обсягом ресурсів для забезпечення реалізації подібних технологічних новацій. Разом з тим, якщо вести мову про діяльність аграрних підприємств в Україні, то, не зважаючи на загалом досить сприятливу для них динаміку на внутрішньому та зовнішніх ринках, загальна ефективність їх функціонування залишає бажати кращого. Однією з ключових проблем, що призводить до такої ситуації, є недостатньо висока ефективність використання наявних земельних ресурсів, що пов'язана, з одного боку, з недостатнім обсягом інвестицій у покращення земель сільськогосподарського призначення, що спостерігалось в минулі роки, а з іншого, більшість аграрних підприємств віддають перевагу фінансуванню інвестицій у покращення технічної бази виробництва, а не в земельні ресурси.

Особливості використання земельних ресурсів аграрними підприємствами в Україні значною мірою залежать від виробничої специфіки та цільового

призначення земель, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції. В даному аспекті суттєвий вплив на використання земель має також і галузева спеціалізація сільського господарства, оскільки переважна більшість земельних ресурсів задіяна у сфері рослинництва. З іншого боку, як показує практика, значний вплив на здійснення інвестицій у розвиток земельних ресурсів має право власності на землю. Як відомо, в Україні лише нещодавно отримала нормативно-правове оформлення низка заходів щодо повноцінного включення землі в економічний обіг. До цього часу використовується складна система орендних та приховано-приватних відносин, що не стимулює користувачів землі до здійснення суттєвих вкладень у збереження якісних характеристик земельних ресурсів.

В контексті виявлення тенденцій та ступеня повноти реалізації ресурсного потенціалу аграрних підприємств доцільно розглянути питомі показники виробництва основних видів агропродовольчої продукції в розрахунку на одну особу (табл. 1). Розрахунок основних продовольчих продуктів на одну особу, які виробляються в сільському господарстві, та порівняння з показниками мінімальної та раціональної норми харчування свідчить про дефіцит виробництва м'яса та молока, обсяги яких не дозволяють задовольнити потреби населення. Варто зазначити, що ситуація зі споживанням не обмежується тільки проблемами у недовиробництві продукції для населення країни, а також обтяжена низькою покупною спроможністю населення та орієнтацію аграрних підприємств на експорт якісної сільськогосподарської продукції, але ці чинники не входять в об'єкт нашого дослідження.

Таблиця 1

Обсяги та динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції на одну особу в Україні

Продукція	Роки							2020 р. до 1990 р.
	1990	2000	2010	2015	2018	2019	2020	
Зернові та зернобобові культури, кг	983	497	856	1242	1014	1386	1485	151,1
Соняшник, кг	50	70	148	190	184	243	236	472,0
Цукрові буряки (фабричні), кг	853	268	300	410	404	237	366	42,9
Картопля, кг	322	403	408	531	510	489	551	171,1
Овочі, кг	128	118	177	215	220	217	224	175,0
Плоди та ягоди, кг	56	30	38	41	44	50	46	82,1
М'ясо (у забійній вазі), кг	84,0	33,8	44,9	46,9	48,5	52,5	54,9	65,4
Молоко, кг	472,3	257,4	245,2	242,5	249,5	252,5	258,9	54,8
Яйця, шт.	314	179	372	409	419	431	456	145,2

Більш цікавим є з'ясування тенденцій зміни абсолютних показників прибуткових та збиткових підприємств (табл. 2). Результати співставлення проілюстрованих даних демонструють, що усереднені показники по збитковим та прибутковим підприємствам несуттєво відрізняються, крім показників площі сільськогосподарських угідь. Більш того, підприємства групи збиткових інвестували в проекти свого розвитку навіть більше коштів, ніж прибуткові

підприємства, що і дозволило змінити їх структуру, адже кількість збиткових підприємств скоротилося вдвічі з 78 одиниць до 35 одиниць за досліджений період.

Таблиця 2

**Результати діяльності прибуткових та збиткових аграрних підприємств
Харківської області у 2016-2020 рр.**

Показники	Роки	Аграрні підприємства області		
		Разом	Прибуткові	Збиткові
Кількість підприємств, одиниць	2016	334	256	78
	2017	383	325	58
	2018	375	324	51
	2019	382	286	96
	2020	370	335	35
Валова продукція у постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	2016	393,5	420,2	321,9
	2017	564,0	561,6	575,3
	2018	475,8	481,3	443,9
	2019	631,6	671,6	532,5
	2020	665,7	675,8	574,1
Дохід від реалізації на сільськогосподарської продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	2016	374,8	406,1	291,1
	2017	511,1	506,7	532,6
	2018	630,0	642,2	558,2
	2019	647,5	700,4	516,3
	2020	903,0	919,6	754,6
Прибуток (збиток) від реалізації на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	2016	53,6	94,6	-56,1
	2017	106,1	145,4	-82,5
	2018	111,7	149,3	-105,5
	2019	60,6	130,2	-111,2
	2020	189,7	235,3	-220,9
Рівень рентабельності (збитковості) підприємства, всього, %	2016	16,7	30,4	-16,2
	2017	26,2	40,2	-13,4
	2018	21,6	30,3	-15,9
	2019	10,3	22,8	-17,8
	2020	26,6	44,4	-22,6
Рівень рентабельності (збитковості) рослинництва, %	2016	22,7	42,7	-16,2
	2017	34,6	49,4	-13,4
	2018	24,9	35,1	-15,9
	2019	11,0	25,3	-17,8
	2020	30,9	40,4	-22,6
Рівень рентабельності (збитковості) тваринництва, %	2016	5,4	10,6	-13,5
	2017	6,6	18,6	-25,4
	2018	7,1	11,1	-23,4
	2019	8,2	16,6	-24,8
	2020	13,3	16,9	-22,1

Безумовно, на цьому фоні необхідно враховувати і об'єктивні інтеграційні процеси, що відбувалися в сільськогосподарському виробництві. Слід також звернути увагу і на динаміку економічних результатів їх діяльності. Проведені порівняння та співставлення статистичного матеріалу дозволяють

стверджувати, що прибуткові підприємства протягом дослідженого періоду більш повно використовували свій виробничий потенціал, про що свідчать показники обсягів виробництва валової продукції у постійних цінах. Відповідно, їх доходи на 21-47 % перевищували доходи збиткових підприємств, що, власне, і відбилося на показниках рентабельності виробництва та реалізації продукції.

Виконане в дослідженні обґрунтування методичного підходу до визначення результативності та ефективності процесу раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств дозволило формалізувати врахування в управлінні спеціалізацією особливостей їх територіального розміщення, ідентифікації характеристик цільових ринків збуту продукції, а також загальних тенденцій змін у структурі виробництва сільськогосподарської продукції на основі поєднання галузей. Засобом забезпечення раціонального сполучення галузевих утворень і стану внутрішньої ресурсної збалансованості в аграрному підприємстві є раціоналізація співвідношень між окремими галузевими утвореннями, а також утвердження стану внутрішньої ресурсної збалансованості в аграрному підприємстві, як організації. Все це і складає зміст процесу зрушень товарної спеціалізації.

З метою забезпечення стабільного розвитку аграрних підприємств основними пріоритетами має стати реалізація внутрішніх чинників забезпечення ефективності виробництва, а саме оптимізація розмірів землекористування, що дозволить більш раціонально та ефективно використовувати виробничий потенціал та сучасні інтенсивні агротехнології виробництва, а також диверсифікація виробничої діяльності відповідно до обґрунтованої спеціалізації на основі розробки оптимальної програми виробництва основних видів продукції; поглиблення інтеграційних процесів і кооперування діяльності, що забезпечить вирішення проблем маркетингової діяльності та матеріально-технічного й технологічного забезпечення виробництва продукції.

Повноцінне введення земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг потребує прогнозування та оцінювання економічних наслідків цього процесу. Прогноз ефекту від запровадження механізму застави прав оренди землями сільськогосподарського призначення був розроблений на основі реальних статистичних даних щодо обсягу використання ріллі діючими аграрними підприємствами та на основі оцінки 1 га права оренди ріллі, яка була розрахована шляхом реальних даних по лотам аукціонів, що проводить Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру при реалізації земель державної власності шляхом розрахунку середньозваженого коефіцієнта, на який вартість оренди на аукціонах перевищує середньорічну вартість оренди по Україні і Харківській області. Значення саме цього показника є вартістю, яку готові платити орендарі за права орендувати необхідні їм продуктивні землі (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка потенціалу залучення аграрними підприємствами додаткових фінансових ресурсів при введенні земель сільськогосподарського призначення та прав їх оренди в економічний обіг

Показники		Площа, тис. га	Оцінка 1 га ріллі, грн	Вартість угідь, млн грн	Обсяг кредиту під заставу загальної площі ріллі у користуванні та прав оренди, млн. грн	
					Вартість застави перевищує суму кредиту втричі	Вартість застави перевищує суму кредиту вдвічі
Україна	Загальна площа ріллі аграрних підприємств	19293,4	30927,77	596701,8	196911,6	298350,9
	Орендована площа ріллі аграрними підприємствами	17769,1	1455,20*	25857,6	8533,0	12928,8
Харківська область	Загальна площа ріллі аграрних підприємств	1151,6	32506,60	37434,6	12353,4	18717,3
	Орендована площа ріллі аграрними підприємствами	1065,2	1732,00*	1844,9	680,8	922,5

*оцінка права оренди 1 га ріллі за аналітикою Держгеокадастру, грн/га

Це дає змогу оцінити потенційні фінансові ресурси підприємств за умови включення їх у економічний оборот сільськогосподарських угідь та прав їх оренди, які використовуються аграрними підприємствами України та Харківської області, які можуть стати основою формування додаткового ресурсного потенціалу підприємств аграрної сфери економіки. Враховуючи сучасний стан кредитування в Україні, ступінь ризику здійснення господарської діяльності в аграрній сфері та поточний фінансовий стан більшості аграрних підприємств об'єктивною можна вважати ситуацію за якою банк страхує позику за рахунок перевищення вартості заставного майна над сумою кредиту. Аналіз стану кредитування в аграрному секторі показує, що банки вимагають перевищення вартості застави в 2-3 рази над сумою позики. Сучасний стан аграрного виробництва України не дає змоги розв'язати основні його проблеми без створення ефективних механізмів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств, передусім, такою його складовою, як земельні ресурси.

Третій розділ «Механізм управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрними підприємствами» присвячений ідентифікації

інструментів управління ефективністю використання земельних ресурсів в менеджменті аграрних підприємств, обґрунтуванні засад побудови та функціонування механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств, а також визначенню стратегічних напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами.

Дослідження показали, що побудова дієздатних механізмів управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств потребує комплексного залучення інструментів економічного, організаційно-управлінського, землевпорядного та ґрунтоохоронного характеру. Сільськогосподарські землі є основним засобом виробництва в аграрній сфері, від раціональності використання яких залежить не тільки кількість та якість виробленої продукції, а й стан аграрних екосистем. Тому використання земельних ресурсів без проведення відновлювальних, компенсаційних заходів спричиняє деградаційні процеси ґрунтового покриву, втрату продуктивних властивостей ґрунтів, а також створює загрозу зменшення ефективності виробництва.

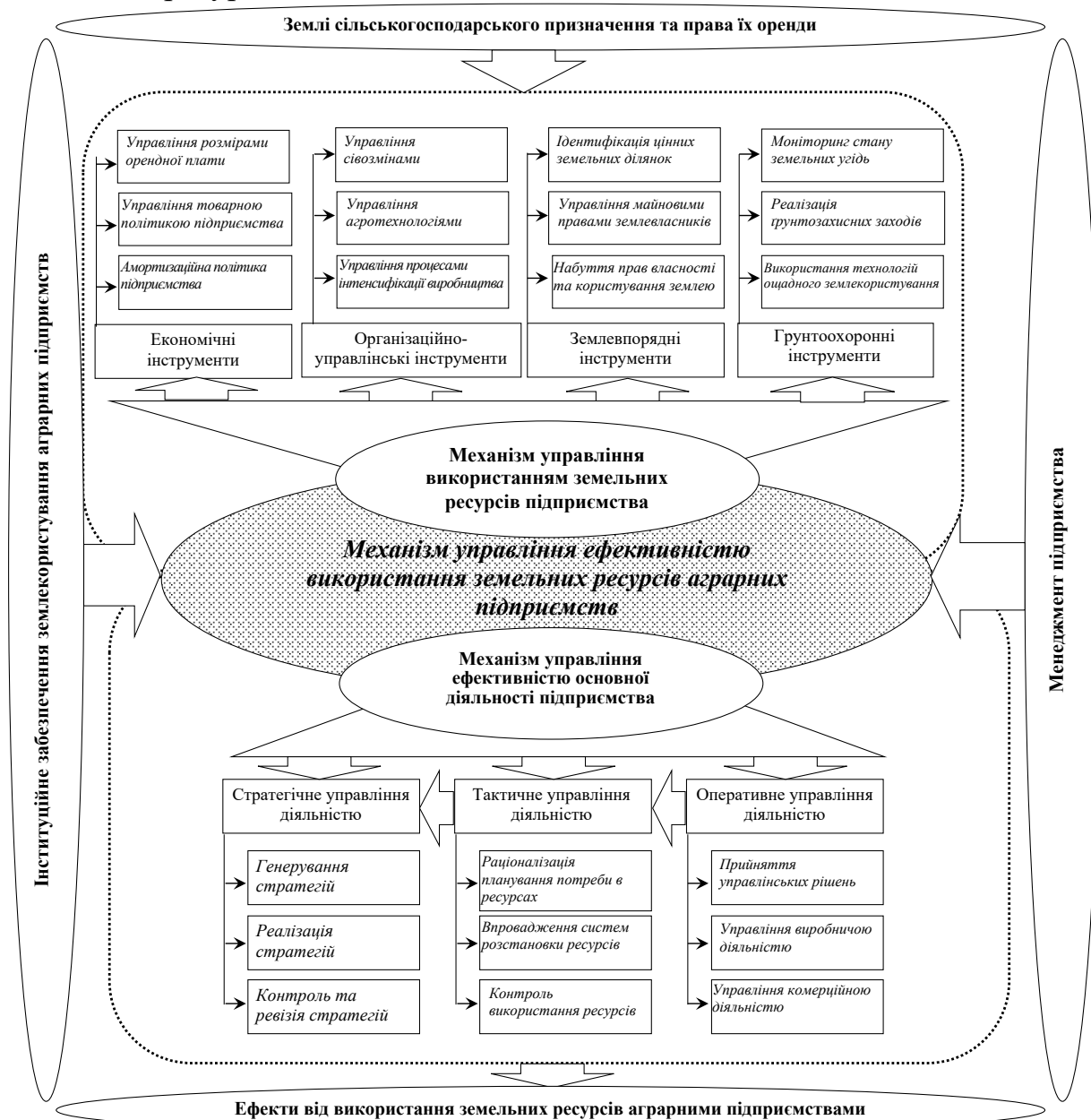
Для узгодження екологічних та продовольчих інтересів сільськогосподарського землекористування необхідним є реформування системи землевпорядного забезпечення, зміна механізму управління земельними відносинами, органічною складовою яких повинен стати такий інструмент як землеустрій земель в сільському господарстві. Вирішення зазначених питань потребує обґрунтування стратегічних положень розвитку землеустрою земель сільськогосподарського призначення як умови підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва аграрних підприємств.

В дослідженні обґрунтовано архітектуру та архітектоніку механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств на основі комплексного залучення економічних, організаційно-управлінських, землевпорядних та ґрунтоохоронних інструментів (рис. 2).

Запропонована структура механізму управління ґрунтується на синтетичному підході, адже неможливо розглядати ефективність управління земельними ресурсами, як об'єкт управління, відокремлено від, безпосередньо, землекористування аграрних підприємств. При цьому представлена архітектура механізму управління ефективністю дозволяє поєднати, власне, механізм управління земельними ресурсами, функціонування якого ґрунтується на комплексному використанні економічних, організаційно-управлінських, землевпорядних та ґрунтоохоронних інструментів, з механізмом управління ефективністю основної діяльності аграрного підприємства, адже використання земельних ресурсів, як основи ресурсного забезпечення функціонування аграрного підприємства, здійснюється з орієнтацією на отримання економічних, екологічних та соціальних ефектів цієї діяльності.

Відповідно, застосований у дослідженні підхід до побудови механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних

підприємств дозволяє забезпечити належний рівень інтегрованості, послідовності та взаємного доповнення стратегічних цілей функціонування та розвитку в межах загальної стратегії підприємства та підпорядкованої їй стратегії управління земельними ресурсами. В дослідженні обґрунтовано необхідність виокремлення саме такої стратегії. На відміну від основних ресурсних стратегій аграрного підприємства, а саме стратегій фінансового забезпечення, матеріально-технічного постачання, технологічного, енергетичного та кадрового забезпечення, стратегічні орієнтири використання земельних ресурсів передбачають не зменшення потреби в цьому виді ресурсів виробництва, а забезпечення належного рівня ефективності основної діяльності аграрного підприємства шляхом підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

Рис. 2. Механізм управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств

Для кожного аграрного підприємства мета стратегії розвитку повинна бути деталізована в цілях та конкретизуватися в показниках, що формалізують та конкретизують мету. В дослідженні встановлено, що стратегічними цілями управління ефективністю використання земельних ресурсів слід визначати інтенсифікацію землекористування та забезпечення земельними ресурсами, а також концентрацію земельних ресурсів та виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому доцільним є виділення чотирьох типів стратегій управління ефективністю використання земельних ресурсів, а саме: стратегій концентрованого зростання, стратегій інтегрованого зростання, стратегій диверсифікованого зростання та стратегій скорочення. В процесі планування функціонування та розвитку аграрних підприємств слід враховувати, що зазначені стратегії можуть реалізовуватися за інерційним, оптимістичним, реалістичним та песимістичним сценаріями розвитку факторів зовнішнього середовища здійснення діяльності аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання обґрунтування теоретично-методичних та прикладних засад управління ефективністю використання земельних ресурсів в менеджменті аграрних підприємств. Результати дослідження дають змогу зробити такі основні висновки:

1. В дослідженні обґрунтовано концептуальні засади побудови та інтеграції в менеджмент аграрних підприємств механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів. Вказаний механізм передбачає поділ функціонального та інструментального навантаження компонент системи управління основною діяльністю, які здійснюють вплив на використання земельних ресурсів, на стратегічний, тактичний та оперативний рівні з виокремленням процедур раціоналізації стратегій підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності, ідентифікацією відповідних стратегічних орієнтирів. При цьому архітектура та архітектоніка цього механізму ґрунтується на синтетичному підході шляхом поєднання механізму управління використанням земельних ресурсів з використанням інструментів економічного, організаційно-управлінського, землевпорядного та ґрунтозахистного характеру з механізмом управління ефективністю основної діяльності аграрного підприємства. Доведена доцільність інтегрування вказаних механізмів на стадії стратегічного планування через узгодження відповідних цілей аграрних підприємств.

2. Систематизовано, обґрунтовано та апробовано методичні підходи до ідентифікації рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. При цьому встановлено, що об'єктами оцінки мають бути економічні, екологічні та соціальні наслідки використання земель сільськогосподарського призначення аграрними підприємствами в процесі

здійснення ними основної діяльності, а економічна ефективність є ключовою для формування та оцінювання інших показників, як в статистиці, так і в динаміці. Поряд з цим доведено, що врахування товарної та галузевої спеціалізації аграрних підприємств є критичним для визначення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Виконані в дослідженні оцінки економічної ефективності використання земельних ресурсів свідчать про зростання її рівня в аграрних підприємствах.

3. В процесі ідентифікації інструментарію управління ефективністю використання земельних ресурсами аграрних підприємств виділено інструменти прямого та непрямого впливу, а також доповнено їх типологію за ступенем складності до доступності до використання в залежності від рівнів управління. При цьому за характером застосування та сферою впливу виділено економічні, організаційно-управлінські, землевпорядні та ґрунтозахисні інструменти, застосування яких менеджментом аграрних підприємств дозволяють здійснювати вплив на економічну, соціальну та екологічну ефективність управління земельними ресурсами.

4. В дослідженні встановлено, що зміни в землекористуванні аграрних підприємств, пов'язані з відміною мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, полягатимуть у настанні наслідків в трьох сферах, а саме: в інвестиційному потенціалі аграрних підприємств, у вартості прав оренди сільськогосподарських земель, які знаходяться у користуванні аграрних підприємств, а також у фінансуванні ґрунтоохоронних та ґрунтозахисних заходів. Доведено, що набуття аграрними підприємствами прав володіння земельними ділянками в обробітку суттєво вплине на можливість залучення кредитних ресурсів, адже в цьому випадку земля вже зможе стати об'єктом застави, що позитивно відіб'ється на стані матеріально-технічного, технологічного, кадрового та фінансового забезпечення основної діяльності, а також на її економічних результатах. Зазначене підвищить ефективність використання земельних ресурсів аграрних підприємств вже повноцінно залучених до економічного обігу через механізми управління витратами та економічними результатами господарської діяльності.

5. В дослідженні розвинуто наукове тлумачення змісту поняття «земельні ресурси» шляхом формалізації їх системо-утворюючого значення для здійснення основної діяльності та формування інших компонент ресурсного потенціалу аграрних підприємств. При цьому доведено, що під земельними ресурсами аграрних підприємств слід розуміти сукупність земель сільськогосподарського призначення, які використовуються аграрними підприємствами для здійснення виробничо-комерційної діяльності з виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, на засадах реалізації прав власності (володіння, розпорядження та користування), та складають основу їх ресурсного забезпечення. Встановлено, що особливостями земельних ресурсів, як головної компоненти ресурсного забезпечення аграрних підприємств є: природний характер земельних ресурсів; системо-утворюючий характер земельних ресурсів для здійснення сільськогосподарського

виробництва; функціональна роль наявних земельних ресурсів, яка визначає специфіку діяльності конкретного підприємства.

6. В дослідженні доведено пріоритетність економічної ефективності використання земельних ресурсів аграрних підприємств при її оцінюванні. При цьому використання та відтворення земельних ресурсів розглядається в трьох аспектах, а саме економічному, екологічному та соціальному з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах. В свою чергу, саме економічні ефекти від використання земельних ресурсів дозволяють отримувати соціальні ефекти та здійснювати екологічно орієнтоване землекористування. Встановлено, що рівень економічної ефективності безпосередньо залежить від товарної та галузевої спеціалізації аграрних підприємств, а також їх розмірів, а екологічні та соціальні наслідки доцільно оцінювати з урахуванням результатів отримання належних економічних ефектів. Відповідно, пропорційність економічних, соціальних та екологічних ефектів є критерієм раціональності використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

7. Виконане в дослідженні обґрунтування методичного підходу до визначення результативності та ефективності процесу раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств дозволило формалізувати врахування в управлінні спеціалізацією особливостей їх територіального розміщення, ідентифікації характеристик цільових ринків збуту продукції, а також загальних тенденцій змін у структурі виробництва сільськогосподарської продукції на основі поєднання галузей. Це складає зміст процесу зрушень товарної спеціалізації. Стабілізація розвитку аграрних підприємств передбачає реалізацію внутрішніх чинників забезпечення ефективності виробництва, а саме оптимізацію розмірів землекористування, що дозволить більш раціонально та ефективно використовувати виробничий потенціал та сучасні інтенсивні агротехнології виробництва, а також диверсифікацію виробничої діяльності відповідно до обґрунтованої спеціалізації на основі розробки оптимальної програми виробництва основних видів продукції; поглиблення інтеграційних процесів і кооперування діяльності, що забезпечить вирішення проблем маркетингової діяльності та матеріально-технічного й технологічного забезпечення виробництва продукції.

8. В дослідженні обґрунтовано елементний склад інструментів управління ефективністю використання земельних ресурсів шляхом виділення груп інструментів економічного, організаційно-управлінського, землевпорядного та ґрунтоохоронного характеру з конкретизацією складу інструментів впливу у цих групах та встановлення процедур їх залучення на стадіях оперативного, тактичного та стратегічного управління функціонуванням та розвитком аграрних підприємств. Встановлено, що від раціональності використання земель сільськогосподарського призначення залежить не тільки кількість та якість виробленої продукції, а й стан аграрних екосистем, а отже використання земельних ресурсів без проведення відновлювальних заходів створює загрозу зменшення ефективності виробництва.

9. В дослідженні встановлено, що стратегічними цілями управління ефективністю використання земельних ресурсів слід визначати інтенсифікацію землекористування та забезпечення земельними ресурсами, а також концентрацію земельних ресурсів та виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому доцільним є виділення чотирьох типів стратегій управління ефективністю використання земельних ресурсів, а саме: стратегій концентрованого зростання, стратегій інтегрованого зростання, стратегій диверсифікованого зростання та стратегій скорочення. В процесі планування функціонування та розвитку аграрних підприємства слід враховувати, що зазначені стратегії можуть реалізовуватися за інерційним, оптимістичним, реалістичним та песимістичним сценаріями розвитку факторів зовнішнього середовища здійснення діяльності аграрних підприємств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Багін М. (2022). Теоретико-методологічні засади оцінки ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. *Innovation and Sustainability*, (4), 180–185.

2. Полтавець А. М., Багін М. Л. Підвищення ефективності використання земельних ресурсів як фактору зростання аграрного виробництва. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 2. Том 2. С. 186-198. *(авторський внесок полягає у виявленні залежності рівня ефективності використання земельних ресурсів від результатів виробничої діяльності)*

3. Полтавець А. М., Багін М. Л. Розроблення сценаріїв ефективного використання земельних ресурсів аграрних підприємств. *Modeling the development of the economic systems*. №2. С. 189-195. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні механізмів підвищення ефективності використання земельних ресурсів)*

4. Багін М. Л. Важливість виробничої специфіки в процесі ефективного використання земельних ресурсів аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки і техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 169-174.

5. Багін М. Л. Економічне значення трансформації земельних ресурсів при формуванні ефективності їх використання. *Український журнал прикладної економіки і техніки*. 2022. Том 7. № 4. С. 96-101.

У зарубіжних виданнях та виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз:

6. Багін М. Економічні та екологічні аспекти ефективного управління земельних ресурсів. *Colloquium-journal-2023-162-1*. Р. 60-64.

В інших виданнях:

7. Багін М. Л. Ефективність використання земельних ресурсів як об'єкт управління в менеджменті аграрних підприємств. *Управління розвитком соціально-економічних систем* : матеріали II Міжнародної науково-практичної

конференції. – Харків: ХНТУСГ, 2019. – С. 171-173.

8. Багін М. Л. Інтеграція механізмів управління ефективністю землекористування аграрних підприємств в системи менеджменту аграрних підприємств. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: Матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Харків: ХНТУСГ, 2020. С. 234–236.

9. Багін М. Л. Структура механізмів управління ефективністю управління земельними ресурсами аграрних підприємств. Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. ДБТУ. Харків: Видавництво «Мадрид», 2022. С. 192-194.

10. Багін М. Л. Стратегії підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. ОДАУ. Одеса: РВВ ОДАУ, 2022. С. 152-154.

АНОТАЦІЯ

Багін М.Л. Управління ефективністю використання земельних ресурсів в системі менеджменту аграрних підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Сумський національний аграрний університет, Суми, 2023.

Дисертація присвячена отриманню нового вирішенню наукового завдання обґрунтування теоретично-методичних та прикладних засад управління ефективністю використання земельних ресурсів в менеджменті аграрних підприємств. Ідентифіковано місце та роль земельних ресурсів в системі ресурсного забезпечення діяльності аграрних підприємств. Визначено економічні, екологічні та соціальні аспекти позиціонування земельних ресурсів в якості об'єктів управління в менеджменті аграрних підприємств. Обґрунтовано методичні засади оцінювання ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Виконано оцінку рівня ефективності використання земельних ресурсів в аграрних підприємствах. Визначено вплив спеціалізації аграрного підприємства на ефективність використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Окреслено напрями змін ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами при трансформації земельних відносин. Ідентифіковано інструменти управління ефективністю використання земельних ресурсів в менеджменті аграрних підприємств. Обґрунтовано архітектуру механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Визначено стратегічні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Обґрунтовано концептуальні

засади побудови та інтеграції в менеджмент аграрних підприємств механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів, в основу якого покладено поділ функціонального та інструментального навантаження компонент системи управління основною діяльністю, які здійснюють вплив на використання земельних ресурсів, на стратегічний, тактичний та оперативний рівні з виокремленням процедур раціоналізації стратегій підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності, ідентифікацією відповідних стратегічних орієнтирів. Розроблено методичні підходи до визначення рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, який базується на врахуванні товарної та галузевої спеціалізації підприємств-товаровиробників, оцінці екологічних та соціальних наслідків використання земель через призму економічної ефективності здійснення основної діяльності на основі здійснення ретроспективного аналізу динамки визначених показників. Визначено характеристик земельних ресурсів, як об'єкта управління в менеджменті аграрних підприємств, шляхом ідентифікації економічних, екологічних та соціальних аспектів відтворення в сільськогосподарському виробництві, а також встановлення взаємозалежності ефектів у перелічених сферах в процесі використання земель сільськогосподарського призначення підприємствами-товаровиробниками. Ідентифіковано стратегічні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами шляхом формалізації відповідних портфелів стратегічних рішень в залежності від відповідності досягнутого та очікуваного рівня економічної ефективності використання земельних ресурсів прогнозованим результатам основної діяльності аграрних підприємств з подальшим виділенням стратегій концентрованого зростання, стратегій інтегрованого зростання, стратегій диверсифікованого зростання та стратегій скорочення з урахуванням можливостей підприємств.

Ключові слова: земельні ресурси, ефективність, стратегія, механізм управління, інструменти управління.

ANNOTATION

Bahin M.L. Management of the efficiency of the use of land resources in the management system of agricultural enterprises. - Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by the types of economic activity) – Sumy National Agrarian University, Sumy, 2023.

The dissertation is devoted to obtaining a new solution to the scientific task of substantiating the theoretical, methodological and applied principles of managing the effectiveness of the use of land resources in the management of agrarian enterprises. The place and role of land resources in the system of resource provision of agricultural enterprises is identified. The economic, ecological and social aspects of the positioning of land resources as objects of management in the management of

agrarian enterprises are defined. The methodical principles of evaluating the effectiveness of the use of land resources by agricultural enterprises are substantiated. The assessment of the level of efficiency of the use of land resources in agricultural enterprises was carried out. The influence of agricultural enterprise specialization on the efficiency of land resource use of agricultural enterprises is determined. The directions of changes in the efficiency of the use of land resources by agricultural enterprises during the transformation of land relations are outlined. The tools for managing the efficiency of the use of land resources in the management of agricultural enterprises have been identified. The architecture of the mechanism for managing the efficiency of the use of land resources of agricultural enterprises is substantiated. Strategic directions for increasing the efficiency of land resource use by agricultural enterprises have been determined. The conceptual principles of the construction and integration into the management of agricultural enterprises of the mechanism for managing the efficiency of the use of land resources are substantiated, which is based on the division of the functional and instrumental load of the components of the main activity management system, which influence the use of land resources, at the strategic, tactical and operational levels, with the separation of procedures rationalization of strategies for increasing economic, environmental and social efficiency, identifying relevant strategic guidelines. Methodical approaches have been developed to determine the level of efficiency of the use of land resources by agricultural enterprises, which is based on taking into account the commodity and industry specialization of commodity-producing enterprises, the assessment of the ecological and social consequences of land use through the prism of the economic efficiency of the implementation of the main activity on the basis of a retrospective analysis of the dynamics of the specified indicators. The characteristics of land resources as an object of management in the management of agricultural enterprises were determined by identifying the economic, ecological and social aspects of reproduction in agricultural production, as well as establishing the interdependence of effects in the listed areas in the process of using agricultural land by commodity-producing enterprises. Strategic directions for improving the efficiency of the use of land resources by agricultural enterprises were identified by formalizing relevant portfolios of strategic decisions depending on the compliance of the achieved and expected level of economic efficiency of the use of land resources with the predicted results of the main activity of agricultural enterprises with the further allocation of strategies of concentrated growth, strategies of integrated growth, strategies of diversified growth and reduction strategies taking into account the capabilities of enterprises.

Keywords: land resources, efficiency, strategy, management mechanism, management tools..

Підп. до друку 10.01.2023. Формат 60x84 1/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 1,0 ум.-друк. арк.; 1,0 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 358